

ҚАЛЫПТАСУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІ

Ележан Ақерке Шектібайқызы

Ayelezhan@bk.ru

«Педагогика және Психология» білім бағдарламасының 2 курс магистранты
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті КеАҚ, Атырау қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., қауымдастырылған профессор - Койшығұлова Л.Е.

Оқытудың өзара әрекеті әр жас тобының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, адамның өзін-өзі тануын қалыптастырады. Бала өзін-өзі тану сезімімен неғұрлым ерте оянса, соғұрлым оның жеке көзқарасы, өзінің мінез-құлқын сезінуі, практикалық және физикалық мүмкіндіктерін бағалауы соғұрлым тезірек болады. Сонымен қатар, қиырлық, қырсықтық сияқты келеңсіздіктердің қалыптасуына психикалық кедергі болады. Тұлға аралық қатынастардағы қақтығыс дағдарыстың даму заңдылықтарына немқұрайлылықтың нәтижесі болып табылады. Адам психикасындағы үмітсіздік-бұл әлеуметтік әділеттілік үшін күрес рухын өзгерту теориясымен пропорционалды емес некенің жемісі. Адамдарда наным-сенімдердің, дүниетанымдардың, көзқарастардың, қарым-қатынастың, тәуелсіз мінез-құлқтың қалыптасуы жоғарыда аталған факторларға көбірек байланысты. Білім беру психологиясының ерекшеліктеріне сүйене отырып, адамдардың кедергілерді жеңуге деген ынтасы мен ұмтылысын анықтап, оларға психологиялық мотивация берген жөн.

Жалпы, білім беру психологиясын отбасында, тәрбиеде, мекемелерде, өнеркәсіптік кәсіпорындарда және қоғамдық ұйымдарда қоғамдық өмірдің барлық салаларында қолдану білім беру мен тәрбие саласында жағымды тұлғааралық қатынастарды орнатудың, өндіріс тиімділігін арттырудың кілті болып табылады. Еліміздің барлық оқу орындары білім беруді дұрыс, ғылыми негізде ұйымдастыруы үшін осы процестің нақты психологиялық заңдылықтарын, оның механизмдерін, сонымен қатар белсенді, тәуелсіз және шығармашылық ойлау процесін құрылымдаудың тиімді тәсілдерін білу қажет.

Өздеріңіз білетіндей, кез келген елдің тұрақты дамуы мен өркендеуі адами факторға, атап айтқанда, өскелең ұрпақтың ғылыми, шығармашылық және рухани әлеуетіне байланысты. Осыған байланысты, халықтың басым бөлігі жастар болып табылатын елімізде жастар саясатының тиімділігін қамтамасыз ету маңызды. Бүгінде жастардың асыл мақсаттарын жүзеге асыруы үшін барлық қажетті жағдайлар жасалуда. Жастар мәселесі мемлекеттік саясат деңгейінде шешіледі. Айта кету керек, қазіргі жаһандану дәуірінде жастардың дүниетанымы күннен-күнге өзгеріп отырады. Бүгінгі таңда жастарды таң қалдыратын және олардың жүректерінде тамыр жаятын жобаларды жобалау қиындай түсуде. Мұның басты себептерінің бірі-заманауи ақпараттық коммуникацияларды белсенді пайдалану, олардың әлемдік жаңалықтар мен оқиғалардан хабардар болу қабілеті.

Көшбасшылық-көптеген адамдар үшін қалаулы мақсат. Көшбасшыны құрметтейді, оның пікірлері мен кеңестерін тындайды, оған еліктеуге және онымен дос болуға тырысады. Қазіргі қоғам адамнан шешімділік пен мақсаттылық сияқты қасиеттерге ие болуды талап етеді, олар басқа дағдылармен бірге адамның бойында көшбасшыны қалыптастырады. Қоғам өз азаматтарынан "белсенді азаматтық ұстанымның" болуын талап етеді, бұл басқалармен қатар өз пікірінің болуын және оны қорғай білуді білдіреді; алға қойған мақсаттарға жетуде табандылық, алға ұмтылу. Адамда мұндай ұстанымның болуы адамның "көшбасшылық" қасиеттерінің көрінісі болып табылады. Көшбасшылық қабілеттерін дамытудың сыры балалардың жетістігінде, олардың өсу және алға жылжу сезімдерінде жатыр. Балалар жеңімпаз болуды жақсы көреді. Бірақ қиындықтар мен сәтсіздіктерге тап болған кезде олар көңілсіздік пен қорқыныштың жағымсыз эмоцияларын сезінуі мүмкін. Біздің міндетіміз- балаларға әркім өзінің көшбасшылық әлеуетін дамытып, жетілдіре алатынын көрсету. Ең бастысы-өз күшіңізді

тиімді пайдалану және жетістікке жету үшін қызмет саласын анықтау. Жасөспірім кезінде адам адамдармен ынтымақтастыққа, өзінің әлеуметтік тобымен байланысты нығайтуға, бірлік пен ынтымақтастық сезімін көрсетуге деген қажеттілікті дамытады.

Жалпы білім беру ұйымындағы студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту тақырыбы қазіргі әлемде өзекті бола түсуде, өйткені олардың тұлғалық және белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру көбіне осыған байланысты. Қоғамның өскелең ұрпаққа қоятын талаптары көшбасшылық қасиеттердің болуын білдіреді, өйткені олар тек тиімді ғана емес өнеркәсіптік және мемлекеттік кәсіпорындарды басқару осыған байланысты, сонымен бірге олар үшін жұмыс істейтіндердің табысты өзін-өзі басқаруына байланысты. Бұл мемлекеттік міндеттердің бірі. Жалпы білім беру ұйымдарында елеулі өзгерістер орын алды, сондықтан оның түлектерге жоғары талаптар қойылады: бастамашылдық, табандылық, сенім

өзі және ортақ істің табысы. Өзін-өзі және өз жұмысын ұйымдастыра білу, оның тиімділігін арттыру жолында ішкі және сыртқы сипаттағы кедергілерді еңсеру қажет.

Студенттік жас-тұлғаның қалыптасуындағы өте маңызды кезең. Осы кезеңде тұрғын үй кеңістігінің, әлеуметтік ортаның кеңеюі байқалады. Студенттердің көшбасшылық қасиеттерінің дамуы айқын көрінеді: қазірдің өзінде университеттерде студенттердің әрқайсысы өзінің ішкі әлеуетін ашып немесе соған тырысатының байқаймыз. Егер бала көшбасшы болуға, өз компаниясында бірінші болуға ұмтылса ол жақсы қасиет.

Көшбасшы-бұл ұжымға сенетін, пікірі ескерілетін және бүкіл ұжым үшін шешім қабылдауға мүмкіндік беретін беделді тұлға. Көшбасшыны ешкім тағайындамайды немесе сайламайды; ол ұжымдағы қарым-қатынасты дамыту барысында пайда болады. Көшбасшы шешім қабылдайды, бүкіл ұжымды басқарады, басқалардың көңіл-күйін сезінеді, жанжалдарды шешуге қатысады, ұжымдағы басқа адамдарға қарағанда өз іс-әрекеті үшін үлкен жауапкершілік алады. Команда оған сенеді. Командада қалай көшбасшы болу керектігі туралы сөйлесейік және алдымен көшбасшының кім екенін қалай түсінетініңізді білейік (жауаптарды үйрену).

Психологияда көшбасшылардың келесі түрлерін ажырату әдетке айналған.

- Эмоционалды көшбасшы-ұжымдағы әртүрлі адамдармен достық қарым-қатынас орнатуды біледі;
- Көшбасшы-сыншы-олардың күшті және әлсіз жақтарын көрсете отырып, жобаны немесе жағдайды сыни тұрғыдан талдай алады;
- Көшбасшы-интеллектуалды - әртүрлі жағымды идеяларды қалай шығаруға болатындығын біледі;
- Көшбасшы-ұйымдастырушы-жұмыстың орындалуын жоспарлауды және қатысушылар арасында жауапкершілікті бөлуді біледі;
- Көшбасшы-орындаушы-өзіне жүктелген міндеттерді нақты және уақытында орындауды біледі;

Мұның бәрі белгілі бір қасиеттердің болуын талап етеді, оның ішінде батылдық, репрезентативтілік, алға қойған мақсаттан ауытқымау қабілеті, зеректігі, жігері, аналитикалық қабілеті, өзіне деген сенімділігі, ұйымдастырушылық қабілеті, ерік-жігері жатады. Көшбасшылық ұғымы әлеуметтануда, саясаттануда, психологияда және адам мен қоғам туралы басқа ғылымдарда бар. Бұл құбылысты зерттеу тікелей практикалық бағытқа ие. Бұл көшбасшылықтың тиімді әдістерін әзірлеу және көшбасшыларды іріктеу үшін өте маңызды. Көшбасшылық әлеуметтік құбылыс ретінде күрделі ұйымдастырылған жүйелердің белгілі бір объективті қажеттіліктеріне негізделеді: өзін-өзі ұйымдастыруда, оның өмірлік және функционалдық қабілетін қамтамасыз ету мақсатында жүйенің жекелеген элементтерінің мінез-құлқын ретке келтіруде.

Көшбасшының қасиеттер теориясы адамдардың туа біткен көшбасшы екенін айтады. Адамның белгілі бір туа біткен қасиеттері мен сипаттамалары бар, мысалы, жүйке процестерінің күші мен қозғалғыштығы, экстраверсия, эмпатия - жанашырлық қабілеті, айқын эвристикалық және интеллектуалдық қабілеттері, оған кез келген жағдайда жетекші орын алуға мүмкіндік береді. жағдай және көшбасшы рөлін алу.

Бірақ шынайы өмірде көптеген жағдайларда көшбасшылық әлеуеті жоғары адамдар көшбасшы бола алмайды. Дженнингс.Э. әрбір топта интеллектісі, қабілеті бойынша көшбасшылардан жоғары, бірақ көшбасшылық мәртебесі жоқ тұлға бар деп есептейді.

Қашан студенттік және еңбек ұжымдарын оқып-үйрену, әдетте, аталған төрт бағыт бойынша әр түрлі адамдар көшбасшы болып шықты. Көшбасшылардың бір адамға толық сәйкес келуі оқшауланған жағдайларда ғана орын алды. Тиісінше, Б.Д Парыгин ұсынған көшбасшының анықтамасы ерекше назар аударуға тұрарлық: «Көшбасшы-бұл белгілі бір, нақты, әдетте жеткілікті маңызды жағдайда бейресми көшбасшының рөліне өздігінен ықпал ететін топ мүшесі. Ортақ мақсатқа тезірек және сәтті жету үшін адамдардың бірлескен ұжымдық іс-әрекетін ұйымдастыруды қамтамасыз ету» .

Көшбасшылық-бұл топты оның мүшелерінің іс-әрекеті, қарым-қатынасы және өзара әрекеттестігі нәтижесінде саралау тәсілдерінің бірі. Бұл топ ішіндегі адамдардың қарым-қатынасы мен өзара әрекеттесуінің нәтижесінде пайда болды. Көшбасшылық сонымен қатар күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылыс болып табылады. Осылайша, көшбасшылық-бұл топтық дамудың күрделі әлеуметтік-психологиялық процесі, нәтижесінде топтық құрылым пайда болады және сараланады, оны оңтайландыру және үнемі жетілдіру жүзеге асады.

Психологиялық әдебиеттерде көшбасшылықтың әртүрлі түрлері бар. Мысалы, "формальды" және "бейресми" көшбасшылықты ажыратыңыз. "Формальды" көшбасшылық көшбасшыны тағайындаудың белгіленген ережелерімен байланысты және функционалдық қатынастарды білдіреді.

"Бейресми" көшбасшылық қатысушылардың жеке қарым-қатынастарынан туындайды. Бұл көшбасшылықтың табиғаты деп аталады. Көшбасшы болу және топты дамыту-бұл үздіксіз және бөлінбейтін процесс. Көшбасшы-бұл топтағы адамның мәртебесі. Ал белгілі бір адамның мәртебесі өзгеруі мүмкін. Тұлғааралық қатынастардың нәтижесінде оның әрбір мүшесінің мәртебесі анықталады және сонымен бірге олардың топқа әсері анықталды. Тұлға-бұл адамның санасы мен іс-әрекетінің жеке ерекшеліктерінде көрінетін интеллектуалдық, адамгершілік-еріктік және әлеуметтік-мәдени қасиеттерінің салыстырмалы түрде тұрақты интегралды жүйесі. Тұлғалық қасиеттер-бұл психикалық процестерді, қасиеттерді, формацияларды, тұрақты күйлерді қамтитын және адамның әлеуметтік және табиғи ортадағы тұрақты мінез-құлқын алдын-ала анықтайтын тұлғаның күрделі әлеуметтік және биологиялық тұрғыдан анықталған құрылымдық компоненттері.

Бірқатар зерттеулерге сәйкес, 70-ке жуық көшбасшылық қасиеттер анықталған. Түйменің пішіні мұндай бірқатар қасиеттер мүмкін емес міндет болып табылады. Тиісінше, ең маңыздыларын дұрыс таңдау маңызды, 20% Парето принципін ұстану, бұл көшбасшы болудың 80% - influence әсер етеді. Нәтижесінде 12 негізгі көшбасшылық қасиеттер анықталды. Олар шартты түрде 3 топқа бөлінді: жүйелік, коммуникативті және ішкі. Жүйелік: көрегендік, мақсат қою, берілгендік немесе табандылық, икемділік. Коммуникативті: көпшілдік, ынталандыру және шабыттандыру қабілеті, ұйымшылдық, қолдау. Мақсатқа жету жолында көшбасшы икемді болуы керек. Бұл стратегиялар мен таңдаулардың үлкен арсеналына ие болу мүмкіндігі. Бұл әрбір нақты жағдайда ең тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді. Ақыл мен іс-әрекеттің икемділігінің бір түрі-жүйеден шығу мүмкіндігі. Икемділікті көшбасшылық қабілетке де жатқызуға болады.

Қазіргі әлемде коммуникацияның құндылығы өте жоғары. Бұл қасиет тек көшбасшыға ғана қатысты емес, сонымен қатар жалпы қазіргі адамдар үшін. Сізге қажет адамдармен жақсы қарым-қатынас жасай білу-кез-келген бизнестің сәттілігінің кепілі. Қарым-қатынастың негізгі компоненттері: тез байланыс орнату, әңгімелесушінің болуы, тыңдау және тыңдау, сұрақтар қою және ақпарат алу мүмкіндігі. Әдептілік мақсатқа неғұрлым тиімді жету үшін қажетті байланыстар мен байланыстарды қажетті уақытта ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі әлемде бұл желі деп аталады. Осылайша, бұл қасиет өзінің ерекше маңыздылығына байланысты ерекшеленуі керек.

Өзін - өзі бағалау-адамның өзінің қабілеттеріне, мүмкіндіктеріне, жеке қасиеттеріне, сондай-ақ сыртқы келбетіне қатынасы. Адамның өзі туралы пікірі оның шын мәніндегі пікірімен сәйкес келсе, бұл дұрыс (адекватты) болуы мүмкін. Адам өзін біржақты бағалайтын жағдайларда, оның өзі туралы пікірі басқалардың пікіріне күрт қайшы келетін жағдайларда, өзін-өзі бағалауы көбінесе дұрыс емес немесе жеткіліксіз. Егер адам өзін бағаламаса, оның өзін-өзі бағалауы төмен деп айтамыз. Дәл сол жағдайларда, ол өзінің мүмкіндіктерін, жұмыс нәтижелерін, жеке қасиеттерін, сыртқы келбетін асыра бағалаған кезде, ол өзін-өзі бағалаудың жоғарылауымен сипатталады.

Адамның көшбасшылық қабілеті көбінесе өзін-өзі бағалауға байланысты. Адамның көшбасшылық әлеуеті болуы мүмкін, ол көшбасшының қасиеттеріне ие болуы мүмкін, бірақ олар өзін-өзі бағалаудың төмендігінен көрінбеуі мүмкін, өйткені өзін-өзі бағалауы төмен адам көбінесе түсінбеушіліктен және қабылданбаудан қорқады. Көшбасшылық қасиеттер

теоретиктер адамды көшбасшы ретінде танудың міндетті шарты нақты көшбасшылық қасиеттер мен қабілеттерге ие болу деп санайды. Осы теорияға сәйкес жүргізілген зерттеулер көшбасшыларға тән қасиеттерді анықтауға бағытталған. Бұл тәсілдің нұсқасы көшбасшылықтың харизматикалық тұжырымдамасы болып табылады, оған сәйкес көшбасшылық жеке адамдарға рақымның бір түрі ретінде беріледі ("харизма"). Харизма-бұл оның соңынан еру үшін а-ның ішкі жарқырауы. Бұл өзіне деген сенімділік, сүйкімділік [8]. Көшбасшы барлық жағынан белсенді болуы керек. Ол уақыттан жарты қадам алда жүруге тырысады. Ол бірінші кезекте әрекет ету үшін соңғы ақпаратқа ие болуы және оқиғалар ағынының орталығында болуы керек. Қазіргі үлкен жылдамдықтар әлемінде кідіріс моральдық жағынан да, қаржылық жағынан да жоғалту қаупін тудырады, бұл сайып келгенде жоғалған пайдаға айналады. Мақсат қойылғаннан кейін қозғалыс басталады, содан кейін қозғалыс бағытындағы негізгі параметрлер негізінде бүкіл жүйені басқару қажет. Осылайша, бұл сапа міндетті түрде болуы керек өзін-өзі бағалауды зерттеу арқылы зерттелген. Өзін-өзі бақылау-бұл әрбір көшбасшының бойында болуы керек қасиет. Өзін-өзі бақылау ұғымы стресске төзімділік, соққы алу қабілеті, сыни жағдайлармен және жағымсыз эмоциялардың көрінісімен байланысты өзін-өзі бақылау сияқты бірқатар қасиеттерді қамтиды [30]. Бұл сапаны шартты түрде көшбасшылық қабілеттерге де жатқызуға болады. Осылайша, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, келесі қорытынды жасауға болады. Тұлғалық қасиеттер-бұл психикалық процестерді, қасиеттерді, формацияларды, тұрақты күйлерді және алдын-ала анықтауды қамтитын тұлғаның күрделі әлеуметтік және биологиялық тұрғыдан анықталған құрылымдық компоненттері адамның әлеуметтік және тұрақты мінез-құлқытабиғи орта. Көшбасшылықтың тұлғалық қасиеттері келесідей: жүйелі (көрегендік, мақсат қою, табандылық, икемділік), коммуникативті (коммуникативті дағдылар, ынталандыру және шабыттандыру қабілеті, ұйымшылдық, қолдау), ішкі (ішкі тұтастық, сенімділік, белсенділік, өзін-өзі бақылау).

Қорытындылай келе, көшбасшылықтың тұлғалық қасиеттері келесідей. Жүйелік: көрегендік, мақсат қою, табандылық, икемділік. Коммуникативті: көпшілдік, ынталандыру және шабыттандыру қабілеті, ұйымшылдық, қолдау. Ішкі: ішкі тұтастық, сенімділік, белсенділік, ұстамдылық. 60 жоғары сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамытудың ең тиімді әдістері: практикалық, проблемалық, зерттеушілік, эвристикалық.

Жоғары сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін ең маңыздысы: психологиялық тренингтер, акцияларға қатысу, іс-шараларға қатысу және дайындық, әлеуметтік жобаларды әзірлеу. Әлеуметтік жоба-бұл белгілі бір әлеуметтік жағдайды өзгертуге, білім берудегі әртүрлі әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған адам қызметінің моделі. өскелең ұрпақ. Дұрыс ұйымдастырылған әлеуметтік-психологиялық дайындық жоғары сынып оқушыларының бойында көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған өзін-өзі жетілдіруге және тұлғаның дамуына ықпал ететін адам тұлғасының маңызды қасиеттерін дамытады. Жоғары сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамытудың тәрбиелік нәтижелерін шартты түрде үш деңгейге бөлуге болады: әлеуметтік дағдыларды меңгеру. Жалпы көшбасшылық қабілеттер туралы, сондай-ақ өзінің көшбасшылық әлеуеті және оны дамыту қажеттілігі және оларды әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте пайдалану мүмкіндіктері туралы білім; студент көшбасшылық қасиеттерді қолдану бойынша әлеуметтік тәжірибе жинақтайды университеттер ортасындағы әлеуметтік пайдалы іс-шаралар;

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Макарычев Г.И. (2008). Үшін оқыту жасөспірімдер: қоғамға қарсы профилактика мінез-құлық. Санкт-петербург.: Жету,.192р
2. Х.Е. Рудякова. (2008). Жоғары психокоррекциялық жұмыс мектеп оқушылары: тренингтер. Волгоград: Мұғалім, 99б.
3. Кобзева Н.И. (2011). Қазіргі заманның жас және социопсихологиялық портреті

оқу процесінің студенті университет. Қазіргі әлеуметтік зерттеулер мәселелері: электронды ғылыми журнал. № 4 (08).

4. Миллер М. (2005). Қайда көшбасшы басталады. М.: Феникс. 232 б.

5. Выготский Л.С. (1999). Білім беру психология.(басылым. В. В. Дэви